

Тетяна Панфілова

**Українське греко-католицьке духовенство і церква
у формуванні й діяльності структур
громадянського суспільства Східної Галичини
кінця XIX – початку XX ст.**

Tetyana Panfilova

Ukrainian Greek-Catholic clergy and church in formation and activity of civil society structures in Eastern Halychyna at the end of 19th – beginning of 20th c.

The article dedicated to events of the Ukrainian history in 19th – 20th c.: consolidation of Ukrainian national-patriotic forces around leadership of Greek-Catholic church and its clergy and creation of the network of co-operative, economic, financial, cultural, educational and scientific institutions. Author reveals process of consolidation of these institutions to associations and organizations which were concentrated on spread of Ukrainian language and culture, publishing of textbooks and magazines. The exceptional role of such associations and organizations for formation and making of civil society in general in Ukraine and, above all, in Eastern Halychyna is highlighted.

Keywords: Eastern Halychyna, civil society, national consciousness, Greek-Catholic church, national and cultural development, culture, education, science, cultural and educational associations

Присвячено подіям вітчизняної історії XIX–XX ст.: консолідації українських національно-патріотичних сил навколо проводу Греко-католицької церкви і її духовенства та створення мережі кооперативних, господарських, фінансових, культурно-освітніх та наукових закладів; об'єднання їх у товариства та організації, поширюючи мову, культуру, публікуючи підручники та часописи з метою формування та становлення громадянського суспільства по всіх землях України, насамперед у Східній Галичині.

Ключові слова: Східна Галичина, громадянське суспільство, національна свідомість, Греко-католицька церква, національно-культурний розвиток, культура, освіта, наука, культурно-освітні товариства

Так історично склалося, що з початком українського національного відродження у Східній Галичині на зламі XVIII–XIX с. важлива роль у цьому процесі належала Греко-католицькій церкві та її духовенству.

«Українське греко-католицьке духовенство, – пише Андрій Качор, – за браком інших вищих верств суспільности, мусіло перебирати на себе провід українським народом в Австрійській монархії, хоч й не було до того приготовлене»¹. Про це писав і Кость Левицький, який вважав, що брак світської інтелігенції зумовив те, що «національний провід перейшов до рук духовенства, яке і було первісним чинником нашого національного відродження. Тому й провідну староруську партію було названо Святоюрською»².

Щоб виконати місію національного провідника українського національного відродження, галицькому духовенству потрібно було здобути високу освіту для організації широкого загалу до національної розбудови. Історик греко-католицької церкви отець Ізидор Сухоцький теж вважав, що за відсутності своєї шляхти, духовенству необхідний був такий рівень освіти, щоб вона була спроможною взяти на себе провід народу. Бо тільки освічене галицьке духовенство могло на довгі роки очолити провід над народом та розпочати освіту народу, щоб піднести його релігійність та організувати його до національної розбудови³.

Роль Греко-католицької церкви в суспільно-політичному і національно-культурному житті українців значно зросла після церковних реформ 1874 р. цісаря Йосифа II, коли була усунена нерівноправність католицької та греко-католицької церков, священники були звільнені від панщинних повинностей та було відкрито греко-католицькі семінарії, що сприяло формуванню українського духовенства та відкривало йому доступ до навчально-виховного процесу у початкових та середніх школах. Це було зумовлено багатьма обставинами об'єктивного і суб'єктивного характеру, насамперед тим, що Греко-католицька церква мала тривалі традиції громадської діяльності, як інституція з чіткою структурою та чисельним духовенством. Тому вона і стала активним суб'єктом громадського життя.

Власне ця обставина і зумовила досить швидке кількісне зростання української інтелігенції, провідне місце в якій належало греко-католицькому духовенству. Саме духовенство вже у 50-х роках ХІХ ст. створювало церковні братства – нащадків традиційних розсадників української культури. У братствах гуртувалися селяни та міщани, а у містах – найсвідоміші елементи з ремісничих та урядничих станів. «Братства, – пише Микола Творидло, – подекуди мали свої запомогові

каси» і прагнули бути виразниками національної та суспільної ідеї, котра на той час була ще відносно слабкою. По селах священники переважно звертали увагу на економічне становище українського народу як на проблему першої ваги і навіть інколи «в цих справах забирали важний голос». У 1849 р. шляхта львівських братств звернулася до братств Галичини, щоби всі дбали та запроваджували школи з дяко-учителями, котрі би показували людям ремісничі та господарські знаряддя. Братства послідовно виступали за знищення пияцтва, яке міцно укорінилося, як «засіб визискування селянських мас корчмарями»⁴.

Боротьба з пияцтвом стала загальнонародною справою, як з національним лихом. У Галичині діяло 23 269 корчем і шинків. На одну корчму припадало 233 душі, а на одну душу 20 літрів випитої горілки. Пияцтво завело українське село до упадку, а селян – до отупіння. Заборгованість українських селян становила понад 22 мільйони гульденів. Селяни щороку сплачували боргу 6 663 гульдени або 60% майна. Саме за цих трагічних обставин пролунав тривожний голос Греко-католицької церкви.

У 1874 р. митрополит Йосиф Сембратович звернувся з посланням до народу «О великім достоїнстві чоловіка». Це послання митрополита сучасники назвали «початком справжнього культурного й економічного пробудження нашого села». Другим посланням 4 серпня 1874 р. «Братства тверезості» митрополит заохочував духовенство боротися за «отверезіння народу та створення у кожному селі місії проти пияцтва», а також «Братств тверезості»⁵.

Андрій Качор вважав, що «акція митрополита Йосифа Сембратовича – це перша свідома спроба духовенства і української церкви мобілізувати українське селянство до самооборони під гаслом: «Молимося, тверезіймо і трудімося», «Хрест – побідив підданство, поборе й пияцтво», та що «цією акцією митрополит врятував галицьке селянство від матеріальної руйни та усунув головну перепону до його духовно-культурного й економічного відродження».

«Братство тверезості» охоплювало понад 75 % українських парафій у Галичині, відіграло важливу роль у розгортанні діяльності «Просвіти», загалом у формуванні та становленні селянських кооперативів. 1864 р. визначний діяч «Просвіти» Степан Качала опублікував працю «Що нас

губить і що нам допомогти може», у якій розповідав як засновувати громадські позичкові каси та громадські крамниці та як створювати самопомогу від усякої лихви та пияцтва⁶.

Греко-католицькій церкві належала важлива роль в організації видавничої справи. Заснована у Жовкві василіанська друкарня стала однією з найбільших у Галичині, публікувала безліч книжок релігійно-освітнього характеру, видавала релігійний місячник «Місіонар», який мав найбільший наклад та був улюбленою лектурою широкого загалу, насамперед селян. Жовківська друкарня стала найбільшою в Галичині.

У середині XIX ст. розгорнув широку діяльність Львівський Ставропігійський Інститут, який діяв на підставі австрійських урядових розпоряджень та статуту 1864 р. Його членом міг стати кожен русин, католицького чи греко-католицького обряду, що мав бездоганну моральну поведінку і добру репутацію, а також посідав достатньо високе становище у суспільстві. Керівним органом інституту була Рада старійшин чи Рада правління. Члени Ставропігії виконували свої обов'язки безкоштовно та сплачували щомісячні внески на потреби інституту. На загальні збори всіх членів скликали письмовим запрошенням. В управлінні інститутом утверджувалися демократичні засади. Цікаво, що в кінці XV – на початку XVI ст. у Львові при Успенській церкві виникло суспільне об'єднання православних міщан-українців, діяльність якого спочатку обмежувалася церковно-організаційними питаннями і спрямовувалася на подолання національного, релігійного і соціального гніту та експансії католицизму. У 80-90 рр. XV ст. братство розширило коло своєї діяльності за статутом, який у 1586 р. був підтверджений антиохійським патріархом Йоакимом IV Доу. У 1593 р. від патріарха Єремії братство отримало право патріаршої ставропігії і підпорядковувалось константинопольському патріарху, звідси його назва. Воно відіграло значну роль у суспільному і культурному житті західноукраїнських земель XVI–XVII ст. У 1586 р. заснована перша братська школа в Україні. Братство підтримувало широкі культурні зв'язки зі світом, гуртувало навколо себе видатних діячів культури, заснувало друкарню, сприяло розвитку мистецтва, науки, літератури. Початок XVIII ст. – час занепаду братства внаслідок переслідувань Польщею, але після захоплення Галичини Австро-Угорською монархією

братство відновлюється і за цісарським декретом від 16 лютого 1793 р. набуває нового статусу – інституту. Ставропігійський інститут був науковою установою, обмежувався книговидавничою діяльністю, опікувався справами церкви і бурси⁷.

У 30-х роках XIX ст. розгортається видавнича діяльність Ставропігії, а у 1848–1849 рр., коли виникла потреба видавати український часопис та брати участь у політичному житті, засідання Ради інституту проводилося щотижня. До 1883 р., тобто до часу створення Наукового Товариства імені Тараса Шевченка, Ставропігія залишалася єдиною науковою інституцією галицьких українців⁸.

Найпліднішим періодом діяльності Ставропігії були 1864–1890-ті рр. Після статутного закріплення за Ставропігією права займатися науковою діяльністю, вона розмежувала свої функції із Галицько-Руською Матицею, котра писала та публікувала популярну літературу для народу, а інститут готував «учебні книги» для «вищого сословія».

Наукова діяльність Ставропігійського Інституту проводилась в рамках культурно-просвітницької програми тогочасної галицько-руської еліти: було написано історію Галицької Русі, видано монографію Дениса Зубрицького з історії Галицької Русі, яка утверджувала самобутність русинів-українців, усувала почуття меншовартості, особливо у стосунках з польським народом тощо. У 1868–1872 рр. зусиллями Ставропігії було опубліковано Галицько-Руський та Галицько-Волинський літописи, «Слово о полку Ігоревім». У другій половині 70-х років було опубліковано два томи «Актів» з історії Південної та Західної Русі, а також з історії Ставропігійського братства.

Окрему сторінку в науковій діяльності Ставропігійського братства займали студії з історії церкви, архівів Унівського та Онуфріївського монастирів, каталоги Перемиської Капітули, використані Іваном Франком у розвідках про Івана Вишенського; публікація матеріалів до історії Перемишлянського, Самбірського та інших українських єпископств. З другої половини 80-х років, з нагоди святкування трьохсотлітнього ювілею Львівської Ставропігії почалося упорядкування її архіву та підготовка до друку архівів братства.

Починаючи з 90-х років XIX ст., Ставропігійський Інститут почав втрачати свою суспільну значущість та згортає, головним чином, наукову

діяльність. Продовжувачем цієї справи стало Наукове Товариство імені Т. Шевченка, яке залучало до своєї діяльності і членів Ставропігійського Інституту⁹.

Активну участь Греко-католицької церкви та її духовенства у різних аспектах громадсько-культурного життя Галичини зумовило те, що на зламі 70-80-х років «Визначальний вплив на духовне життя селянства, як пише Олена Аркуша, – зберігала за собою Українська греко-католицька церква», що «у Галичині за умов зростання суспільно-політичних рухів ці процеси мали свої особливості і впливали зі специфіки національного руху». Адже якщо у європейських країнах носіями духовної та світської влади були різні соціальні прошарки, то для галицьких українців священнича генерація, яка упродовж середини ХІХ ст. охоплювала фактично всю інтелігенцію і уособлювала одночасно як релігійний, так і національно-релігійний провід, творила міцну основу впорядкованості світу. Йшлося також про консолідацію суспільно-політичних і церковно-релігійних сил для полагодження головних соціально-економічних і національно-політичних проблем, які тоді назріли у галицькому суспільстві. Загалом простежувалося прагнення церкви повернути собі лідерство у національно-політичному русі. Таким чином, вона ставала справжньою українською національно-політичною силою. «Нам, русинам, стверджувала народовецька інтелігенція, коли щось удавалося, то тільки сякою-такою солідарністю», тому «ми повинні довести до того, щоби всі, а всі русини, що живуть у нашім краю узнали себе рідними братами, синами однієї неньки, щоби всі межі собою щиро, як браття любилися»¹⁰.

Власне за цих обставин і почалася модернізація національної політики на платформі Греко-католицької церкви та її прагнення утвердити своє лідерство у національно-політичному русі й шукати універсальну платформу консолідації українських сил, яка поєднувала б австрійський лоялізм, католицькі цінності та українську окремішність, а також важливість організації широкого загалу та подолання політичної пасивності¹¹.

Загалом на зламі 70–80 років ХІХ ст. Греко-католицька церква намагалася пристосуватися до нових обставин, породжених віяннями християнської релігії, та обґрунтувати своє місце у новому світі. Тому

саме у цей час Греко-католицька церква почала перетворюватися у справді національну українську політичну силу¹².

Визначальний вплив на зростання громадської активності греко-католицького духовенства для полегдження складних соціально-економічних та національно-політичних проблем галицького суспільства наприкінці XIX – початку XX ст. мала енцикліка папи Лева XIII 1891 р. «*Regum novarum*», у якій було докладно з'ясовано причини загострення соціальних конфліктів та шляхи і засоби їх подолання на засадах християнського солідаризму. Папа закликав духовенство створювати національні католицькі партії. «Духovenство, – йшлося в енцикліці, – мусить покинути захристя й піти в народ, між бідних і опущених та рятувати їх тіло і душу. Воно мусить взяти добродійну акцію в свої руки, зорганізувати її при парохіях, зогрівати вірних до діл милосердя»¹³.

Уже в одному із своїх перших пастирських послань, зокрема 2 серпня 1899 р., після публікації енцикліки «*Regum Novarum*», Андрей Шептицький, тоді ще Станіславівський єпископ, запевняв свою паству, що «всю мою і вашу увагу бажаю звернути на ті невідрадні обставини у вашому життю, котрі загрожують дочасному вашому життю, вашому здоров'ю, добробутові, просвіті і нашим спільним народним інтересам». Тому «разом заводіть по ваших селах крамниці християнські, шпихліри громадські і всякі інші пожиточні установи» та, що «у нас, священників знайдете завсігди не лише пораду, але оскільки вона буде в наших силах також і поміч», що «дочасним добром є все те, що народ за спільне своє добро уважає», а це «зберегти і примножити обов'язок патріота»¹⁴.

Своє бачення папської енцикліки «*Regum Novarum*» та пристосування її принципів до специфічних галицьких обставин митрополит Андрей докладно з'ясував у пастирському посланні 21 травня 1904 р. «О kwestії соціальной». При цьому, митрополит керувався соціально-економічними та національно-політичними міркуваннями про те, що загалом суспільні проблеми слід полегджувати на принципах загальнолюдських та християнських цінностей.

Ось головні тези митрополита:

– у наших часах соціальні труднощі вирости, актуалізувалися, розширилися, стали загальними і, таким чином, витворили стан зовсім не

нормальний, котрий називаємо соціальною квестією, тому слід шукати зародки зла, котре з кожним днем росте і розширюється.

– Демократичний рух у Європі під стягом оборони убогих і скривджених не є для церкви чужим, противно є для духовенства прийнятним, бо і дух Христового Євангелія є духом щирим і широко демократичним.

– Не можемо солідаризуватися з інтересами якої-небудь класи суспільної, не входимо у зв'язок з жодною партією; при суперечних, однак інтересах верств багатших і убогих стаємо по стороні убогих, щоби християнською і легальною акцією поліпшити їх долю.

– Чи то ненависть класова, чи то порок, чи то прикрито патріотизмом... кожна ненависть є не християнською, бо відвертає від Бога і правди, є справжнім злом і нещастям. Тому наш прапор – це прапор любові, який ніколи не входить в союз з прапором якої-небудь ненависти.

– Ствердивши, що стосовно розв'язання соціальних проблем є дві вкрай противні відповіді: відповідь християнства і відповідь соціалізму. Митрополит заявив, що наміри соціалістів дійти до абсолютної рівності економічної і суспільної всіх людей через знесення приватної власності недосягненні, бо ніколи би чоловік не був задоволений якимось мінімумом, що відрікає цілковитої можливості отримати чогось понад той мінімум. Тому програма соціалістів є неправдива, бо противиться природному праву людини на власність, яка до того є освячена звичаєм. Церква узнає спільну власність, але не примусову.

– Утопією було б думати, що комунізм можливий при звільненні та послабленні духу користати власністю і послуху, котрих і так уже мало в суспільстві.

– Держава чи суспільство, котрі би порушували права одиниці чи родини, приносили би їм не хосен, а шкоду. Соціалісти, ставлячи загалом опіку суспільства і державності, замість опіки батьківської помиляються, бо виступають проти природної справедливості і порушують основи в суспільстві, пов'язані з родиною.

– Відкриті рани суспільства, на котрі соціалісти шукають ліку для розбуджених пристрастей, нездійсненні. Тому католицька церква, виходячи з Христової науки Євангелія, впливає елей миру, ведучи людей Христовими дорогами, усмиряє і усуває братню боротьбу суспільних

прошарків. Всі люди – брати і тому мають жити не в боротьбі, але в згоді, злагоді і любові.

– Стосовно досягнення церквою соціальної далекосяглості її соціальних принципів, то завдання духовенства полягає в тому, щоби «брати ініціативу в тій акції, держати її в руках і дати пастві можливість знайти лік на суспільні рани, котрі вони бачили»¹⁵.

Зазначимо, що пастирське послання митрополита «О квестії соціальной» було неоднозначно сприйняте галицькою громадськістю. Очільники радикальної партії, врешті й чимало громадсько-політичних діячів, зокрема Іван Франко, Михайло Павлик та інші, досить критично охарактеризували концепцію автора пастирського послання за його погляди на суть соціально-економічних і політичних конфліктів та шляхи і засоби їх полагодження.

Все ж Іван Франко, насамперед у статті «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм» (вперше опублікована у Львівському літературно-науковому віснику 1904 р.) підкреслив, що «коли наші давніші пастирі призвичаїли нас до такого лінивства, до такої шаблонної аргументації та заплісної мови, що треба незвичайного панування над собою, щоб читати її». А «єпископ, тепер митрополит Андрей Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм, іншого характеру, який панує в його посланнях. Почати з того, що замість заплісної псевдоцерковщини, якою промовляли його попередники, тобто дивоглядної мішанини церковнослов'янської лексики з новочасною морфологією, він пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою, а подекуди, приміром у голоснім посланні до гуцулів, не цурається промовляти навіть діалектом – річ досі нечувана у наших церковних достойників, які в своїм обмеженні вважали себе, мабуть, не лише владиками душ, але також владиками мови, яку вважали дозволеним калічити та перекручувати по своїй уподобі. Митрополит Андрей ще в однім пункті виявився новатором. Він не промовляє так, як його попередники з висока, авторитетно, напущеним і ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходільницях і не «возвищає», а говорить просто як рівний з рівним, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й волає, не лякаючись ужити енергійного слова, де річ того вимагає. Любить ілюструвати свою промову прикладами з життя,

фактами з власної обсервації. І це все дає його посланням те «живе дихання», без якого всяка моралізація завсідги лишається мертвою. І, нарешті, що найважливіше, митрополит Андрей без порівняння більше знає життя, його дійсні інтереси і конфлікти, ніж його попередники, фахові теологи та «римські доктори». При тім він далеко ширше познайомлений із сучасною наукою і не береться до обговорювання складних, життєвих питань з тою дитинячою невинністю або тим засобом не стільки здорового, скільки «простого хлопського», тобто зовсім некультурного і неотесаного розуму, який так немило вдаряв у ніс кожного хоч трохи до науки причасного чоловіка в давнішій нашій пасторальній літературі. Митрополит Андрей говорить про речі, як європеєць. Він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним»¹⁶.

Стосовно горожанської душпастирської діяльності, то митрополит Андрей, на переконання І. Франка, «кладе дуже широкі межі, допускає різні напрями, не схиляється до політичності та не вважає відповідним накидувати духовенству усе... Мусимо також віднести се як річ дуже розумну і людяну, у противенстві до деяких латинських, спеціально польських єпископів»¹⁷.

З іншого боку, щодо самої суті пастирського послання І. Франко сказав наступне: «Ні, соціальне питання наших днів далеко скомпліковане, важке і застаріле, аніж це здається митрополитові».

Далі Іван Франко стверджує, що цю розмову з приводу пастирського послання він розпочав не для пустої полеміки, а для «критичної дискусії про справи життєві, важні для нашого народу». Тому стосовно пастирського поучення митрополита не можна сказати, щоб «ми в есенціальних речах не згоджувалися з позитивними тезами, висловленими у посланні», що у предметах, які порушені у посланні, «ми не піднесли докір йому, не в ущерб його авторитетові, бо ж він і сам з натиском підносить, що у справах політики і науки священник повинен виступати лише як приватний чоловік, а не свята особа»¹⁸.

Все ж досить різка характеристика суті принципів автора пастирського послання на основні причини соціально-політичних проблем капіталістичного суспільства та засобів і методів їх розв'язання, могла бути навіяна певною ідеалізацією Іваном Франком марксистської концепції побудови соціалістичного суспільства, як ідеалу розв'язання

складних соціально-економічних і політичних проблем тодішнього суспільства.

Адже ці соціологічні роздуми І. Франка щодо марксистської концепції соціалізму контрастують з його працею «Що таке поступ?», опублікованою 1903 р. Тому принципово важливо саме через призму цієї праці ще раз поглянути на пастирське послання митрополита Андрея «О kwestії соціальной» – з одного боку, та статті Франка «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм» – з іншого.

Внаслідок критичного аналізу історичного досвіду багатьох народів та суспільств Іван Франко дійшов наступних висновків:

По-перше. Соціальна нерівність – продукт розвитку суспільства, як і боротьба, котра є основою подальшого розвитку суспільства, його поступу. Тому соціальна рівність і довела б людей до цілковитої байдужості і закостенілості. Але цього нема-що боятися. Бо сама природа дбає за те, аби між людьми її не було, бо свобода боротьби повинна бути і є основою людської політики.

По-друге. Комуністи стоять на тому, – пише Іван Франко, – що все зло у суспільстві походить не від поділу праці, а від поділу власності. Але власність кожної людини є витвором його праці, то й не дивно, що він має всі права на продукт своєї праці. Все ж, на думку комуністів, було б добре, коли б у суспільстві не було зовсім того поганого – се приватної власності. Тому праця спільна, а її плоди – не спільні. А треба так, щоб і праця і її плоди були спільними. Власне саме тому, на думку комуністів, приватна власність є терном у їх оці, а отже й перешкодою подальшого поступу та джерелом нерівності й несправедливості. Тому вона повинна бути скасована, а суспільство – повинно бути побудоване на нових засадах – спільна праця, спільна власність, спільне використання її наслідків – спільної праці.

З цього приводу Іван Франко резонно зазначив, що у спільній праці, а отже й у спільному уживанню продуктів спільної праці, є певні межі, до яких комунізм не може сягати, власне як і до звичайного домашнього господарства, де кінчається спільність і починається те, що каже: «Я сам». Саме тому запровадження спільності і то примусової могло би бути такою каторгою, таким нещастям для многих людей, що й комуністи по кількох невдалих спробах покинули сю думку. Адже люди з

природи, – робить висновок Іван Франко, – не всі однакові й ніколи не будуть однакові.

По-третє. Соціал-демократичні партії дотримуються засад, що тільки на основі соціалістичних принципів можна здобути для народу панування, захопити в свої руки державну владу, щоби знищити її і дати всім громадянам – найповнішу свободу, бо майбутня народна держава мала б стати вселюдною понад життям усіх громадян. Адже ця народна держава буде опікуватися людиною від коліски до гробової дошки. Вона виховує її на такого громадянина, якого їй потрібно. Гарантує заробіток і державне, відповідно до праці й заслуг – забезпечення. «Отже, – робить висновок Іван Франко, – віра в необмежену силу держави у будучім устрою від уродження до смерті».

По-четверте. Нема що й казати, – пише далі Франко, – є дещо привабливе в такому погляді на «народну державу». Але є у тім погляді деякі гадки, які будять певний сумнів. Насамперед та величезна сила держави налягла би страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусіла би щезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, але позиточних членів держави, зробилась би мертвою, казенною духовною муштрою. Люди виростили і жили б в такій залежності під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліцейських державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою. А хто були б її сторожі, – запитує І. Франко? Хто держав би в руках кермо тої держави? Саме про це національні демократи виразно не говорять та у всякім разі ті люди мали б у своїх руках таку величезну владу над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти». Влада, котра буде вигнана дверима, вернулась би вікном. Не було би визиску робітників через капіталістів, але була би всевладність керманічів – усе одно – чи родовитих, чи вибраних – над мільйонами членів народної держави. А, маючи в руках таку необмежену владу, хоч би лише на короткий час, як легко могли би ті керманічі захопити її назавжди.

По-п'яте. І як легко при такому порядку відняти серед людності корінь усякого поступу і розвитку та, довівши весь загал до повного

отупіння загального, насильно зупинити його на тім ступені на довгі віки, придушуючи всякі такі сили суспільности, що пхають вперед, роблять певний заколот, будять невдоволення з того, що є, і шукають чогось нового. Ні, соціал-демократична «народна держава» не витворила би раю на землі, а була би у найліпшій разі великою завадою для дійсного поступу»¹⁹.

На жаль, геніальні передбачення Івана Франка про можливі трагічні соціально-економічні і національно-політичні наслідки реалізації марксистської концепції побудови соціалістичного суспільства та «народної держави» були повною мірою реалізовані більшовицько-комуністичними партіями спочатку в Радянському Союзі, а потім і у поневолених «імперією зла» країнах Центрально-Східної Європи, побудованих на засадах тоталітарного режиму, а також у Китаї, Північній Кореї, Кубі, Камбоджі, в яких був установлений кривавий людиноненависницький режим. Саме внаслідок політики цих режимів і було знищено десятки, сотні мільйонів невинних жертв, серед котрих був і український народ, щодо якого керівництво Радянського Союзу здійснювало політику геноциду, внаслідок якої, шляхом штучно створених голодоморів, ліквідації селянства в процесі примусової колективізації та політичних репресій проти національної, наукової і культурної та державно-політичної еліти, які теж були фізично знищені.

А стосовно різних поглядів Івана Франка та митрополита Шептицького на причини соціально-економічних та політичних конфліктів, а отже, й на засоби й методи їх подолання, то вони не були визначальними, а головне полягало у прагненні цих двох великих українців забезпечити національну свободу українського народу та реалізувати споконвічне прагнення відновити свою державну незалежність і соборність. Саме це і визначало справжнє місце і роль Івана Франка та Митрополита Андрея Шептицького як видатних громадсько-політичних і державних діячів наприкінці XIX – першої половини XX ст.

А щодо подальшої церковної і громадської діяльності митрополита Андрея Шептицького, то, як стверджує Василь Марчук, автор монографії «Церква, духовність, нація. Українська Греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст.», то, керована митрополитом Андреем Шептицьким, Греко-католицька церква у XX ст.

вступила з вагомими досягненнями, завдяки яким «вона та її вірні засвідчили готовність включитися у визвольні змагання» не лише за національно-культурні права, але й за державну незалежність і соборність України²⁰.

- ¹ Качор А. Роля духовенства і церкви у відродженні Західної України. – Вінніпег, 1999. Накладом Української Вільної Академії. – С. 9.
- ² Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 рр. На підставі споминів. – Ч. 1. – Львів, 1926. – С. 100.
- ³ Сухоцький І. Що дала Греко-католицька церква і духовенство українському народові. – Філадельфія, 1951. – С. 8-10.
- ⁴ Творидло М. П'ятдесятилітня діяльність «Просвіти» на полі економічним / Упор. та авт. В. Пашук.: Ін-т Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2002. – 97 с.
Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 1. – Оп. 54. – Спр. 376.
- ⁵ Пашук В. Економічна діяльність «Просвіти» крізь призму невідомої праці Миколи Творидла. – Львів, 2002. – С. 14-15, 32-34.
- ⁶ Там само. – С. 16-18.
- ⁷ ЦДІА України у м. Львові. – Ф.129. – Оп.1. – Спр.1-8.
- ⁸ Орлевич І. Структури та організаційна діяльність Львівської Ставропігії (кінець XVIII - друга половина XIX ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Зб. на пошану проф. Ю.Сливки. – Вип.7. – Львів: Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 132-141.
- ⁹ Киричук О. Історичні дослідження діячів Ставропігійського Інституту у Львові // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Зб. на пошану проф. Ю. Сливки. – Вип. 7. – Львів: Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С.141-149.; ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп.1. – Спр. 89-90.
- ¹⁰ Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці XIX століття // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 3-4. – Львів: Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – С. 119, 121-124, 134-135.
- ¹¹ Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60-70-ті роки XIX століття) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 3-4. – Львів: Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – С. 105-106.
- ¹² Там само.
- ¹³ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність церкви і суспільне питання. Документи і матеріали 1899-1944. – Т. 2. – Книга 1. Пастирське

- вчення та діяльність / ред. Андрія Кравчука. – Львів: Вид-во оо. Василіан «Місіонер», 1998. – С. 12.
- ¹⁴ Там само. – С. 13, 25.
- ¹⁵ Пастирське послання митрополита Андрея Шептицького «О квестії соціальній». Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність... Документи і матеріали 1899-1944. – Том 2.: Церква і суспільне питання. – Книга 1: Пастирське вчення та діяльність / ред. Андрія Кравчука. – Львів: Вид-во оо. Василіан «Місіонер». – Львів, 1998. – С. 137-177.
- ¹⁶ Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланням митрополита Андрея Шептицького «О квестії соціальній» (1904). – Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей Івана Франка / Упор. Д. Павличко. – Видавничий дім: Києво-Могилянська Академія, 2006. – С.499-500.
- ¹⁷ Там само. – С. 502.
- ¹⁸ Там само. – С. 520.
- ¹⁹ Франко І. Що таке поступ? – Коломия, 1903. – С. 7, 9, 14, 18-19, 123-124, 133-134.
- ²⁰ Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська Греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ століття. – Івано-Франківськ: «Плай», 2004. – С. 124-125.